

به نام فدای لوم و قلم

ماکس وبر

و

خاستگاه بروتستانی نظام سرمایه‌داری

دکتر عباس محمدی اصل

سرشناسه: محمدی اصل، عباس، ۱۳۴۶
عنوان و نام پدیدآور: ماکس وبر و خاستگاه پروتستانی نظام سرمایه‌داری / عباس محمدی اصل؛

ویراستاران: مژگان مدیری، امیر نوید

مشخصات نشر: تهران: آرمان رشد، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۷۰-۸۹-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: ربر، ماکس، ۱۸۶۴-۱۹۲۰ م -- دیدگاه دربارهٔ سرمایه‌داری

موضوع: Weber, Max -- Views on Capitalism

موضوع: سرمایه‌داری -- جنبه‌های مذهبی -- پروتستان (مذهب)

موضوع: Capitalism -- Religious Aspects -- Protestant Churches

رده‌بندی کنگره: ۳۲۰/۱۳۹ BR11۵

رده‌بندی دیویی: ۳۰۱.۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۱۳۱

ماکس وبر

خاستگاه پروتستانی نظام سرمایه‌داری

دکتر عباس محمدی اصل

شمارگان: ۳۰۰

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۸

قیمت: ۳۳۰,۰۰۰ ریال

ویراستاران: مژگان مدیری، امیر نوید

گرافیکست و صفحه‌آرا: شیوا بهرامی

مدیرفنی: سحر عظیمی

مدیر اجرایی: سید علیرضا اسدی

آرمان رشد

تهران، خ انقلاب، بین خ دانشگاه و خ ابوریحان، پلاک ۱۱۸۲، طبقه ۱۰

info@armanroshd.com

www.armanroshd.com

۶۶۴۸۶۰۱۳

@Armanroshd

فهرست

۷	سمنی یا خواننده
۱۵	مقدمه

بخش اول

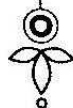
۳۱	طرح مسئله
۳۲	فصل اول: دل‌پختی و قشر‌بندی اجتماعی
۳۹	فصل دوم: روح سرمایه‌داری
۶۴	فصل سوم: مفهوم حرفه از دید لوتر

بخش دوم

۷۵	اخلاق حرفه‌ای در پروتستان‌تیسیم زاهدانه
۷۶	فصل اول: مبانی مذهبی زهد دنیوی
۱۲۷	فصل دوم: زهدورزی و روح سرمایه‌داری

۱۵۳	جمع‌بندی
۱۶۳	کتاب‌نما

مخنی با خواننده

ماکس وبر (Max Weber, 1864-1920) در پی بررسی تر تکامل تاریخی عقلانیت در حیات اجتماعی آدمیان بود. مطالعه حیات اقتصادی در چارچوب تکامل تاریخی فرهنگ، منوان یک کل اما دستاوردهائی داشت. به لحاظ روشی مثلاً اگر ارزش‌های فرهنگی، مابخش به زندگی انسان توسط روندهای خاص تکامل اجتماعی تقریر شوند، تکمیل رویکرد اثباتی به تبیین جامعه با تفهم نیات کنشگران در قالب تأویل نظام‌های معنائی آن هم ضرورت می‌یابد. در این راستا صورت طبیعی پدیده‌های اجتماعی را روایت آنها را می‌توان با استفاده از قوانین علی به دست تبیین سپرد؛ اما رفتار معنادار ادبی ندارند تفهم است و لذا تبیین^۱ و تفهم^۲ دو وجه مکمل شناخت حیات انسانی-اجتماعی را به شمار می‌آیند.

به لحاظ بینشی اما ترکیب حساسیت نسبت به معانی فرهنگی مختلف با تأکید روی نقش علی عوامل مادی در تأثیر بر روند تاریخ است که سبب و آوانه کار وبر را تشکیل می‌دهد؛ زیرا وی در عین اذعان به دستاوردهای مارکس کوشید منشاء و مسیر احتمالی تکامل سرمایه‌داری صنعتی را در غرب با نظام‌های ارزشی تکمیل کند. (Parsons, 1928-29)

1. Erläuterung/explanation
2. Verstehen/understanding

وبر در تلاش برای تعیین ویژگی‌های سرمایه‌داری جدید در کتاب "اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری" (Weber, 1930/1992)، میان مؤسسه سرمایه‌داری و جستجوی فی‌نفسه منفعت تمایز نهاد تا نشان دهد میل به ثروت در اکثر زمان‌ها و مکان‌ها وجود داشته و هیچ ارتباطی با عمل سرمایه‌دارانه چونان جهت‌گیری قاعده‌مند و ظاهراً مسالمت‌آمیز برای کسب منفعت از طریق مبادله اقتصادی ندارد. مسدق این سرمایه‌داری مثلاً در قالب فعالیت‌های تجاری به صورت مختلف در یونان، هند و اروپای قرون وسطی وجود داشته؛ اما پیوند فعالیت سرمایه‌دارانه با زمان عقلانی کار آزاد چونان اداره روزمره و حساب شده آن در چارچوب مؤسسه‌ای با فعالیت دائمی (Weber, 1961) فقط در غرب نسبتاً متأخر برقرار شده است.

مؤسسه سرمایه‌داری عقلانی بر مبنای انواع سنتی فعالیت اقتصادی بر نیروی کار منضبط و سرمایه‌گذاری منظم تکیه دارد. انگیزه افزایش بهره‌وری هم برای نیروی کار و هم برای سرمایه‌گذاری به‌منظور شناساز ارزشی جامعه بر می‌گردد که پیامد ناخواسته‌ای چون انباشت سرمایه را با استاوردهایی چون تکوین سرمایه‌داری جدید به دنبال دارد. در این نظام سبب درآمد به غایت زندگی انسان مبدل گردیده و وسیله برآوردن نیازهای مادی ری محسوب نمی‌شود. در عین حال سرجمع پیش‌بینی نشده همین کنشگری‌ها به وجهی نهادین از نظام سرمایه‌داری را رقم می‌زند.

وضعیت تاریخی میل به انباشت ثروت در عین بی‌علاقگی به لذات بیوی قابل خرید با آن از منظر وبر نتیجه دیدگاهی اخلاقی است که انضباط شخصی غیرمعمول را ارج می‌نهد؛ چنانکه کارآفرینان مرتبط با تکامل سرمایه‌داری عقلانی، غریزه کسب ثروت را با سبک زندگی قناعت‌آمیزی ترکیب می‌کنند. حرفه به مثابه

تکلیف پس ریشه در زهدورزی این جهانی پیوریتانیسم دارد. به دیگر سخن حرفه به مثابه تکلیف در عهد باستان یا در الهیات کاتولیکی وجود نداشته و در خوانش جنبش اصلاح کلیسا مبین این باور است که عالی‌ترین شکل تعهد اخلاقی انجام وظیفه در امور دنیوی است. این رویکرد پروتستانی موجب انعکاس رفتار مذهبی در زندگی روزمره می‌شود که با آرمان کاتولیکی زندگی راهبانه با هدف فرا رفتن از خواسته‌های زندگی دنیوی در چرخه‌ای مستمر از گناه و پشیمانی و بخشایش در سول زندگی فب کاتولیک تضاد دارد.

به عقیده وبر علی‌رغم وجود ایده حرفه به مثابه تکلیف در آموزه‌های لوتر اما تکامل جدی‌ترین در ق ر ق مختلف پیوریتانی نظیر کالوینیسم، متودیسیم، پیتیسیم و بپتیسیم صورت گرفت. مثلاً در آموزه تقدیر کالون، فقط بعضی افراد برای نجات از لعنت برگزیده شده و این گزینش پیشاپیش توسط خدا مقدر گردیده است. گرچه خود کالون می‌توانست از رستگاری خویش به عنوان وسیله نبوت الهی مطمئن باشد؛ اما پیروانش نمی‌توانستند چنین یقینی حاصل کنند. لذا این آموزه احساس تنهایی درونی فرد را طایه‌دار می‌کرد و سرمایه‌داری از همین عذاب بزاد.

چنین فردی باید خود را برگزیده می‌انگاشت؛ زیرا ایم باین نشانه ایمان ناقص و وسیله اثبات این یقین انجام اعمال نیک در فعالیت دنیوی بود. لذا تدفیق حرفه‌ای آیت و نه وسیله برگزیدگی محسوب گردید. انباشت ثروت توام با فعالیت هوشیارانه و مجدانه در حرفه‌ای خاص اخلاقاً مجاز دانسته شد و ثروت فقط در صورتی محکوم می‌نمود که در خدمت زندگی تجملی و تن‌آسایانه و نفسی‌پرستانه باشد.

کالوینیسم به باور وبر به شکلی منسجم و منضبط، نیرو و انگیزه اخلاقی

کارآفرینی سرمایه‌داری را میان پیروانش فراهم آورد. عنصر کف نفس زاهدانه در امور دنیوی البته در سایر فرق پیوریتانی نیز دیده می‌شود؛ اما آنها از پویایی کالونینسم برخوردار نیستند و تأثیرشان عمدتاً محدود به تکوین دیدگاهی اخلاقی است که انضباط کاری را در سطوح پایین و میانی سازمان اقتصادی سرمایه‌داری تقویت می‌نماید. از این حیث فضایل پرورده پیتنسم متوجه فضایل کارمندان، کارکنان کارگران و تولیدکنندگان خانگی وفادار به حرفه خویش بود.

از این بگره وبر که عقلانی‌شدن فرهنگ را اساس تکامل اقتصادی و سیاسی و اجتماع می‌داند، به مطالعه یهودیت باستان (Weber, 1952) و اسلام (Turner, 1974) آیین‌های هندو (Weber, 1988)، بودا و کنفوسیوس (Weber, 1964) در تئوریک‌سازی با پرتانتیسم پرداخت.

وبر در مطالعه آموزه‌های نجات‌مطلبی و تقدیر ناشی از کردار^۱ در آیین هندویسم (حدود چهار یا پنج روزه که نظام کاستی پیوند نزدیک دارند، مبرهن داشت آنها زهدورزی آخرت‌گرایی را رنج می‌دهند گریزان از قیود جهان مادی و برخلاف پیوریتانیسم، بی‌توجه به چیرگی عقلانی جهان. همگام با رشد تجارت و صنعت در هند معاصر، آیین هندو نیز دستگامند شد؛ اما تحت تأثیر نظام کاستی از تکامل اقتصادی مشابه با سرمایه‌داری جدید اروپا در جلو گرفت.

چین کنفوسیوسی نیز در عهد معینی مانند هند به تکامل تجارت و صنعت، شکوفایی صنوف تجاری و پیشه‌وری، نظام پولی واحد و حقوق مالکیت، پیش‌شرط‌های تکامل سرمایه‌داری عقلانی در اروپا دست یافت؛ اما این آیین نیز مانند آیین هندو زمینه جذب غریزه مال‌اندوزی در یک اخلاق عملی این‌جهانی

1. Reincarnation

2. Karma

را فراهم نکرد و در تعارض رویکرد دنیوی و فقدان ارزش‌های زاهدانه ماند. اخلاق کالونیستی برخلاف آیین کنفوسیوس نوعی عمل‌گرایی را در رویکرد مؤمن نسبت به امور دنیوی از حیث جستجوی ثواب به واسطه تبحر حرفه‌ای وارد کرد که مشوق این ابزارگرایی عقلانی نیست و نه تقدیس فرا رفتن از امور دنیوی به سبیه آیین هندو برای تحقق آرمان تطبیق هماهنگ فرد با نظم موجود چونان نمایندگار هماهنگی با نظم کائنات که بویه‌ای اخلاقی در تحریک فعالیت اقتصادی تا حد نوین سرمایه‌داری اروپایی بود.

سنت نبوت اخلاقی یهودیت چونان ترویج فعالانه رسالت الهی با نبوت الگوار هند و چین برابر بیروان هم در این میان فرق داشت؛ به‌ویژه که شور تبلیغی فعال چونان شاخص نبوت اخلاقی در تعالیم پیامبران الگوار به چشم نمی‌خورد. یهودیت و مسیحیت بر پیشانی بیان شاه و رستگاری استوارند که به این مذاهب قابلیت بنیادی برای تحوّل در تمایز از مذاهب تامل‌گرای خاور دور می‌بخشد. تقابل نقایص جهان و کمال خدا در خدانشناسی مسیحی، مؤمن را به تحصیل رستگاری از طریق دگرگون ساختن جهان مادی با غایت الهی و می‌دارد و لذا کالونیسم هم انگیزش اخلاقی حاصل از تعهد عالیه حصول رستگاری را بیشینه کرده و هم آن را بر فعالیت اقتصادی متمرکز می‌دارد.

برخی عوامل بنیادی اجتماعی- اقتصادی که تجربه اروپایی را از تجارب هند و چین متمایز می‌کنند و برای پیدایش سرمایه‌داری جدید اهمیت قاطع دارند، عبارتند از: جدایی مؤسسه تولیدی از محل سکونت و خویشاوندی تا حد زمینه‌سازی نفوذ صنوف بر فعالیت اقتصادی فردی، رشد شهرهای مستقل سیاسی در اروپای غربی جدید تا حد تفکیک جامعه بورژوازی از فئودالیسم زراعی در تمایز از شهرهای مبتنی بر چارچوب اقتصاد زراعی محلی شرق خویشاوندسالار، وجود

سنت حقوقی رومی در اروپا چونان ملاک عقلانی شدن منسجم‌تر و کامل‌تر نسبت به حقوق سایر مناطق جهان، تکامل دول ملی تحت مدیریت صاحب‌منصبان بورکرات تمام وقت در اروپا بر پایه نظام عقلانی- حقوقی معطوف به مدیریت سازمان‌های اقتصادی تا حد هماهنگ‌سازی اقتصاد سرمایه‌داری، مساعدت تکامل حسابداری دابل در اروپا به قاعده‌مندی مؤسسه سرمایه‌داری و بالاخره تغییرات مادی د نظر به تکوین توده آزاد کارگران مزدبگیر و متکی به فروش نیروی کارشان در برابر برای معاش تا حد زوال قبلی انحصار فئودالی یا کاستی دسترسی به نیروی کار.

این عوامل در پیوند با انرژی اخلاقی پیوریتان‌ها ظهور سرمایه‌داری جدید غربی را موجب گردید. گرچه پیر، تانیسم جرقه حیاتی لازم را برای دامن‌زدن به سلسله‌ای از تغییرات روشن کرد، که بعد سرمایه‌داری صنعتی گردید؛ اما نظام سرمایه‌داری پس از استقرار، عناصر نوآندگی را در همان اخلاق موجد خویش ریشه‌کن کرد.

پیوریتانیسم به خلق قفس آهنینی نیز منتهی گردید که انسان جدید مجبور به زندگی در آن است؛ زیرا نظم بورکراتیک دائم‌التزایی که اقتضای خودانگیخته از زندگی از آن محو شده، دیگر انتخابی نیست و به عبارتی غربی- پیوریتان به میل خود می‌توانست به تکلیف حرفه‌ای خود عمل کند؛ اما اینک در سرمایه‌داری مدرن گریزی از این کار نیست.

خلاصه اینکه مطالعه وبر در رد جبرگرایی اقتصادی مارکسیستی یا تبیین ایده‌آلیستی از قوانین تاریخ، کمکی است به درک نحوه تبدیل ایده‌ها به نیروهای مؤثر در تاریخ؛ زیرا جنبش دین‌پیرایی و تکامل بعدی فرق پیوریتانی را نمی‌توان چونان نتیجه ضرورتاً تاریخی دگرگونی‌های اقتصادی قبلی تبیین کرد و بلکه

پیدایش سرمایه‌داری جدید در غرب نتیجه ترکیب تاریخی ویژه‌ای از رویدادها بر این سیاق می‌نماید. وبر با استدلال به نفع نیروی دگرگون‌ساز پروتستانتیسم برای سرمایه‌داری از طریق تعمیم ارزش‌هایی چون انضباط دنیوی بر تکامل اقتصادی جدید اما نافی نقش فرق پیوریتانی در ایجاد قفس آهنین بورکراسی برای فرهنگ جدید نیست. تاریخ تضایف کالوینیسم و روحیه کارآفرینانه به‌عنوان تحلیلی علی‌الناثیر پیوریتانیسم بر فعالیت سرمایه‌دارانه و سرچشمه جامعه جدید غربی به مثابه یک کل به حسب مطالعه تطبیقی روندهای متفاوت عقلانی‌شدن فرهنگ در تمدن‌های هم‌غرب و شرق و قرابت انتخابی آنها معنادار می‌شود. در این احوال مهمترین انتقادات قبل تأله به تروبر نیز عبارتند از: تأکید بر تمایز مفهوم حرفه در آیین لوتر، فرض تنقید بیان آیین کاتولیک و فعالیت اقتصادی قاعده‌مند و میزان خدمت واقعی اخلاق کالوینیستی به تقدیس انباشت ثروت.

عباس محمدی اصل

شگاه علامه طباطبائی